

Het Nieuwe Goud Klaas van Egmond

Klaas van Egmond is hoogleraar geowetenschappen (in het bijzonder milieukunde en duurzaamheid) aan de Universiteit Utrecht. Samen met Herman Wijffels is hij initiatiefnemer van het Sustainable Finance Lab, een denktank van economen die zich richt op het begrijpen van de financiële crisis en het formuleren van duurzame oplossingen. Onderstaande is de openingstoespraak van de conferentie Het Nieuwe Goud op 3 september jl. De conferentie was

een samenwerking van de Antroposofische Vereniging, Het Lectorium Rosecrucianum en de Theosofische Vereniging in Nederland (Adyar).

We zijn hier bijeen op een in vele opzichten bijzonder moment. Buiten komt een eind aan een extreem hete zomer om plaats te maken voor een hoe dan ook koude winter. Ook nu is die wisseling van jaargetijden een metafoor, een beeld, voor de wisseling van tijdperken. De stormen die we dit najaar over ons heen gaan krijgen, vormen samen een perfecte storm, waarin alle rampspoed zich tegelijkertijd aandient; klimaatverandering en energietekort, stikstof, verlies van natuur en van grondstoffen, overbevolking en overconsumptie, arm-rijk verhoudingen en opnieuw: oorlog. Op alle maatschappelijke fronten denderen we nu tegen grenzen aan, die we lang niet hebben willen zien. En tot overmaat van ramp rapporteren filosofen dat we geen moreel kompas meer hebben

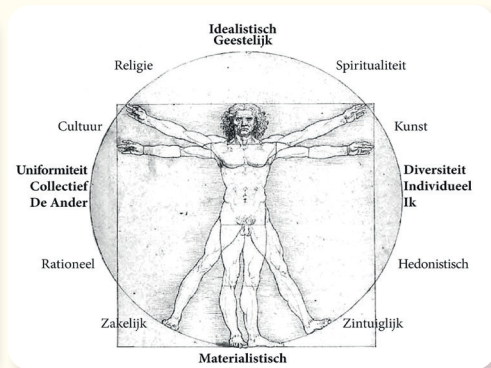
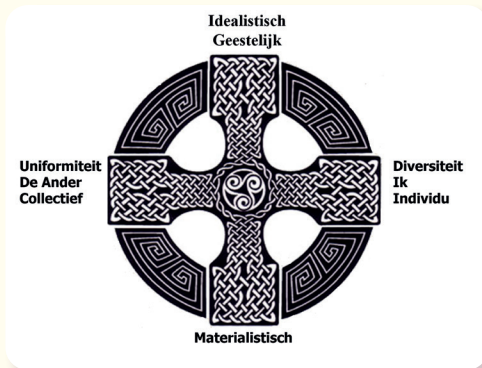
Hoe zijn we hierin terecht gekomen ?

In de milieu- en duurzaamheidskringen, waar ik vandaan kom, hebben we eerder dit jaar 'gevierd' dat we, dankzij Meadows en de Club van Rome, nu 50 jaar voor die Grenzen aan de Groei waarschuwen. Als RIVM hebben we, deels in samenwerking met Meadows, die grenzen steeds beter in kaart gebracht Dat heeft niet geholpen. Sinds de jaren '90 is de wereld een verdienmodel en de B.V. Nederland een bedrijventerrein geworden. Door de inzet van toekomstige, gedroomde technologie, denken we in die eindige wereld, toch eindeloos te kunnen groeien.

Waardepatronen en mensbeeld

Toen we na zo'n 30 jaar in de gaten kregen dat dit nooit zou gaan werken en de vragen rond de 'duurzaamheid van de aarde als geheel' steeds urgenter werden, zijn we op zoek gegaan naar de oorzaken achter deze ramkoers. Samen met de collega's van het SCP hebben we toen 40.000 Nederlanders gevraagd naar wat ze 'van waarde' vinden. We hoopten verbanden te vinden tussen waardepatronen en de neiging tot duurzaam gedrag en politiek. Dat bleek eerst niet zo eenvoudig, maar na lang studeren op die vele gegevens over waardepatronen, viel ons iets anders

op. Daarin speelde mee dat een andere RIVM-er mij enkele jaren eerder op de antroposofie had geattendeerd. Samen met onder meer Rozenkruisers en Theosofen zijn Antroposofen dragers van de grote wijsheids- tradities. Het interessante was, dat uit de enorme hoeveelheid gegevens over waardepatronen van huidige Nederlanders een grote gemene deler, een totaalbeeld naar voren kwam dat vrijwel - één op één- overeen kwam met het 'mensbeeld', dat in die tradities van duizenden jaren her tot ons komt. De resultaten van die enquêtes en dat daarmee sterk overeenkomende mensbeeld zien er als volgt uit:

Het wordt bepaald door twee fundamentele tegenstellingen. In de horizontale richting gaat het over 'ik als individu' tegenover 'de anderen' die (met mij) het collectief vormen. In de verticaal gaat het om het onderscheid tussen het materiële / fysieke en het geestelijke. We vinden dat steeds weer terug, bijvoorbeeld in het Keltisch kruis. Da Vinci laat in zijn Vitruviusmens zien dat we zowel in het vierkant van het eindige, materiële staan, als in de cirkel van het oneindige, geestelijke.

Door aan deze wezenlijke kwaliteiten waarde toe te kennen, bepalen we onze positie op dit speelveld. Ons eigen waardepatroon is dus een specifiek deel, een veelal eenzijdige belichting, van dat grotere geheel aan fundamentele kwaliteiten die het mensbeeld vormen. We 'zijn' de waarden die we er op na houden. En dat geldt dan voor ieder van ons.

Als voorbeeld: je kunt in vrijheid wat meer van je eigen ego houden (rechts) of wat meer opgaan in het collectief op de tribune bij Ajax (links); je kunt meer van je auto en je iPhone houden (onder) of meer opgaan in spiritualiteit en kunst (boven). En dat geldt precies zo voor groepen mensen, cultuurperioden en beschavingen; die leggen steeds weer eenzijdige accenten in dat grotere mensbeeld van de mens als geheel.

Rondzwalken

En dat is dan tegelijk het grote probleem. We hebben namelijk de neiging om als een dronkenman door ons eigen mensbeeld heen en weer te zwalken en alleen of met z'n allen de ene keer links, de andere rechts van de weg raken. Van de tribune van Ajax schuif je dan onlangs nog door naar die van PSV, alwaar de meest vreselijke dingen worden geroepen die we nooit meer willen horen. Aan diezelfde linkerkant ontstaan godsdienstoorlogen doordat opvattingen worden verabsoluteerd tot de

enige universele waarheid die al het andere uitsluit; 'dood aan de ongelovigen'. Buiten de cirkel worden die waardeoriëntaties blijkbaar zo eenzijdig dat ze obsessief en maniakaal worden nagestreefd ten koste van al die andere wezenlijk menselijke waarden. Daarbij gaat de 'menselijke waardigheid' verloren en is de catastrofe nabij.

Waarom gebeurt dat steeds weer opnieuw? Waarom dat rondzwalken door ons eigen waardepatroon om zo steeds weer, als individu of als collectief, in de catastrofale periferie te belanden? De psycholoog Jung legt aan de hand van ook weer hetzelfde mensbeeld uit, *dat we zo onzeker zijn over onszelf, dat we ons vastklampen aan alles wat houvast geeft*. We laten ons daardoor steeds weer door rattenvangers van Hamelen verleiden mee te gaan naar de periferie. Dat is in de geschiedenis steeds weer gebeurd.

Waar zijn we nu?

Deze keer zijn we beland aan de rechtsonder buitenkant van het mensbeeld, wat er op neer komt dat we het besef van die geestelijke bovenkant zijn kwijt geraakt. We krijgen te horen dat dat normaal is, maar dat is het niet. We zijn onze eigen karikatuur geworden. Als gevolg van die eenzijdige oriëntatie op de materie en op ons eigen individuele zelf, zitten we nu met een ecologische en een financieel-economische crisis. Het bezit van spullen en uiteindelijk de niets ontziende toe-eigening van de fysieke wereld is tot obsessie geworden. Zo zijn we hier terecht gekomen. En ook nu zal dat op een catastrofe uitlopen, tenzij –

Ethiek

Tenzij we op dit cruciale moment in onze ontwikkeling ons van dit kwaadaardige mechanisme bewust worden. Dat onze waardeoriëntatie binnen dat mensbeeld een morele kant heeft die we in de loop van de tijd zijn kwijt geraakt. In de grote wijsheidstradities leeft namelijk de notie dat die catastrofes kunnen worden voorkomen door ons te oriënteren op het 'midden' van het mensbeeld en dat die oriëntatie daar samenvalt met het goede, het ware en het schone. En dat daarbij de 'liefde' voor het tegenovergestelde de overkoepelende kracht is. Die boodschap wordt ons van alle kanten al duizenden jaren toegeroepen. Het komt met name naar voren in de deugdethiek van Aristoteles, waar het midden het goede is tussen twee kwaden.

Cultuur

Maar ook in talloze mythen, legende en sagen en sprookjes, in de muziek van Mozart en in de grote literaire meesterwerken zoals die van Shakespeare. De boodschap is dat wij als mensen het beweeglijke evenwicht moeten zien te bewaren in onze menselijke natuur, dus horizontaal tussen onszelf en de anderen en verticaal tussen 'hemel en aarde'. Op die manier zijn en worden we het meest mens zoals we bedoeld zijn, wat er ook op neer komt dat we 'gelukkige mensen' worden. In sprookjes heet het dan dat ze 'nog lang en gelukkig leefden' wat overeenkomt met het begrip 'eudaimonia', dat Aristoteles aan het midden verbond. Dat kan alleen worden bereikt als de 'goede' middelpuntzoekende krachten sterker zijn dan de 'kwade' middelpuntvliedende krachten.

Problemen

Maar dat gaat niet vanzelf 'goed'. Het idee 'dat de meeste mensen deugen' deugt niet. De geschiedenis en het hier besproken mensbeeld leren dat de meeste mensen precies voor de helft deugen. De mens is tegelijkertijd het probleem en de oplossing. We kunnen ons in vrijheid op het 'gulden midden' richten of ons laten verleiden tot de 'buitenste duisternis' van de kwaadaardige periferie.

Veel mensen denken dat het met dat 'gulden midden' spreekwoordelijk vanzelf wel goed komt, maar zoals al geconstateerd, wijst niets van wat er nu buiten gebeurt daarop. Met onze eenzijdig materialistische en individualistische waardeoriëntatie zijn we dus in één van de catastrofale hoeken buiten het speelveld beland, waar we al die andere menselijke kwaliteiten, met name die van het collectieve en het geestelijke, ontkennen en zelfs bestrijden. Het is een groot misverstand te denken dat dit 'normaal' zou zijn.

Hoe dat midden te bereiken?

Er zijn minstens drie wegen waarlangs dat 'midden' kan worden bereikt:

- In de geest van Jung kunnen we die onzekerheid verminderen door ons bewustzijn te vergroten. Volgens Jung gebeurt dat in het midden, waar de fundamentele tegenstellingen worden opgeheven.
- En als dat moeilijk lijkt, kunnen we ook het advies van Aristoteles zelf ter harte nemen door afstand te nemen van de karikaturen in de periferie van jezelf en van de samenleving. Zo kom je ook in het midden terecht.
- Blijkbaar moeten we ons beter bewust worden van ons eigen mensbeeld en onze menselijke natuur; *mens, ken u zelve*. Pas dan kan er weer sprake zijn van een moreel kompas, waarbij het 'goede' overeenkomt met 'worden zoals we bedoeld zijn'. We kunnen dan ook beter begrijpen, waarom we toch steeds, als individu of als collectief, in de catastrofale periferie belanden.

Wat kunnen we dan nog verwachten?

Het goede nieuws is dat de zoektocht naar dat midden en dat grotere bewustzijn, al lang in de hele samenleving gaande is, ook al zijn we ons daar niet van bewust. Het is wat mytholoog Joseph Campbell *de reis van de held* noemt. Het idee dat bijna alle verhalen, mythen, legenden en sagen die we elkaar al duizenden vertellen, gaan over die zoektocht, of het nu gaat over het middeleeuwse Parcival-epos, *The Tempest* als de 'perfecte storm' bij Shakespeare, de Ban van de Ring of een James Bond-film. Al die verhalen komen neer op de tocht naar het midden van ons mensbeeld. Dat mensbeeld neemt dan vaak de vorm aan van het labyrint, zoals we dat in alle culturen tegenkomen, zo ook in de kathedraal van Chartres. De tocht verloopt langs velerlei wegen, maar leidt uiteindelijk tot iets dat we als gedeelde werkelijkheid, als achterliggende werkelijkheid of misschien wel 'de' werkelijkheid ervaren.

Als we dat midden hebben bereikt, kunnen we, om met Jung te spreken, de totaliteit van onze eigen menselijke natuur overzien en de absolute 'eenheid' daarvan ervaren. Alleen van daaruit kunnen we echt veranderen en veranderingen teweeg brengen. Van daaruit zijn we als mensen niet meer het probleem, maar de oplossing. Omdat we met dat 'midden' ook ons morele kompas weer op orde hebben, kunnen die oplossingen heel concreet en maatschappelijk relevant zijn.

Om dat te bereiken zouden we dus kennis kunnen nemen van wat ons vanuit de oude wijsheids-tradities van onder meer Rozenkruisers, Theosofen, Antroposofen wordt aangereikt. In ieder geval is dat een volwaardig mensbeeld en dat ons burger maakt van vier werelden, waar we gelijktijdig in leven; die van “ik en de anderen” en die van “geest en materie”. Het is kennis en zelf-kennis die al sinds mensenheugenis op kritische momenten als een veenbrand boven het maaiveld uitkomt. En steeds weer wordt dat vuur aan de oppervlakte uitgetrapt door de zoveelste rattenvanger die de universele waarheid in pacht zegt te hebben, of gedooft door onze eigen onzekerheid en onbewustheid.

Maar nu de wereld in alle opzichten te klein is geworden, kunnen we ons dat niet meer permitteren. We zouden ons eindelijk moeten realiseren dat we de erfgenamen zijn van een grote schat die door de eeuwen heen is opgebouwd en in onze cultuur besloten ligt. Noem dat het ‘nieuwe goud’. We hoeven het alleen maar opnieuw te ontdekken, om te weten wat ons te doen staat.